

پژوهش‌هاک تطبیقی فقه،

حقوق و سیاست

نقض حقوق شهروندی ناشی از وضع تحریم‌های بین‌المللی صنعت نفت و گاز در ایران

۱. یاسر صمیمی*: کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، گروه حقوق، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. پست الکترونیک: Samimiyaser2019@gmail.com (نویسنده مسئول)

چکیده

تحریم‌های بین‌المللی، اگرچه ابزاری برای اعمال فشار سیاسی و اقتصادی هستند، اما می‌توانند به طور جدی حقوق شهروندی را در کشورهای هدف نقض کنند. این نقض‌ها به اشکال و با شدت‌های متفاوت بروز می‌کنند و اغلب به صورت غیرمستقیم و با پیامدهای گسترده و طولانی مدت هستند. یکی از تحریم‌هایی که طی سال‌های اخیر کشور ایران را تهدید نموده است؛ تحریم همه جانبه صنعت نفت و گاز است. صنعتی که به عنوان شریان حیاتی کشور نفت خیز ایران محسوب می‌شود و به نوعی می‌توان آن را در تمام موضوعات مربوط به اقتصاد دخیل دانست. با گذشت زمان آثار زیانبار تحریم‌ها را در زندگی مردم و کشور تحریم شده ایران به وضوح می‌توان شاهد بود. هدف این مقاله نقض حقوق شهروندی ناشی از وضع تحریم‌های بین‌المللی صنعت نفت و گاز در ایران می‌باشد. این مقاله با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی، در پی یافتن پاسخ به این سوال است که تحریم‌های بین‌المللی صنعت نفت و گاز در ایران چگونه منجر به نقض حقوق شهروندی می‌گردند؟ یافته را تبیین خواهد نمود که در پی تحریم‌های بین‌المللی صنعت نفت و گاز در ایران، حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان را تحت تاثیر قرار داده است. به طوری که تحریم‌های صنعت نفت و گاز بر تمامی ابعاد زندگی مردم ایران تاثیر گذاشته و آن را تحت فشار قرار داده است. واژگان کلیدی: تحریم، حقوق نفت و گاز، نقض حقوق شهروندی، حقوق بشر

نحوه استناددهی: صمیمی، یاسر. (۱۴۰۲). نقض حقوق شهروندی ناشی از وضع تحریم‌های بین‌المللی صنعت نفت و گاز در ایران. پژوهش‌های تطبیقی فقه، حقوق و سیاست، ۵(۴)، ۲۵۵-۲۴۱.

© ۱۴۰۲ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

تحریم‌های بین المللی، تحریم‌هایی است که از طرف شورای امنیت سازمان ملل متحد و در چارچوب منشور ملل متحد و به ویژه، فصل هفتم آن اعمال می‌گردد و به منظور تغییر رفتار و سیاست کشور مورد هدف اجرا می‌شود. طی قرون گذشته تاکنون تحریم‌ها به عنوان ابزاری جهت فشار سیاسی و اقتصادی بر کشورها، از سوی تابعان حقوق بین الملل به منظور تغییر یا کاهش در سیاست‌ها پیش روی مورد توجه و عمل قرار می‌گیرد. بنابراین، یکی از ابزارهای سیاست خارجی دولتی یا فرادولتی در راستای اعمال فشار بر یک کشور و یا دولت حاکم بر آن، اعمال تحریم‌های اقتصادی دولتی است که در نهایت، فشار زیادی را بر شهروندان دولت‌های تحریم شده، برجای می‌گذارد. در دهه‌های اخیر با وجود گستردگی روز افزون ارتباطات و همکاری‌های بین المللی به گونه ای که زیست بین المللی بدون آن تقریباً ناممکن است، این گزینه جایگاه مهمتری؛ بویژه در عرصه حقوق بین الملل پیدا کرده است.

نزدیک به یک دهه است که، علاوه بر تلاش‌های بین المللی چندجانبه برای محدود کردن فعالیت‌های هسته ای ایران، تحریم‌های اقتصادی یکجانبه ای علیه این کشور در پاسخ به تداوم نافرمانی این کشور از تعهدات هسته‌ای اش اعمال شده است. برخی از تحریم‌های اقتصادی اروپا و آمریکا به طور غیرقانونی به موازات و خارج از قطعنامه‌های شورای امنیت می‌باشد. سوء استفاده برخی از دولت‌ها به ویژه سازمان‌های بین المللی در اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه ایران علیه کشورهای مستقل، خارج یا خارج از چارچوب منشور سازمان ملل متحد و نیز تفسیر گسترده قطعنامه‌های شورای امنیت، به دلایل مختلف موضوعی است که مایه نگرانی حقوقدانان بین المللی بوده و در سال‌های اخیر، این روند در حوزه صنعت نفت و گاز به عنوان شریان اصلی اقتصادی نفت با کیفیت ایران ظهور کرده است. تحریم‌ها می‌توانند به طور غیرمستقیم منجر به نقض بسیاری از حقوق بشر شوند، از جمله حق بر مسکن، حق بر آب سالم، و حق بر عدالت. مهم است به این نکته توجه شود که: تحریم‌ها به طور یکسان بر همه افراد تأثیر نمی‌گذارند. گروه‌های آسیب‌پذیر مانند زنان، کودکان، افراد سالخورده و افراد بیمار، بیشترین آسیب را از تحریم‌ها می‌بینند. اثرات تحریم‌ها اغلب غیرقابل پیش‌بینی و غیرمستقیم هستند و می‌توانند پیامدهای منفی طولانی مدت داشته باشند. مجامع بین المللی و سازمان‌های حقوق بشری بارها به اثرات منفی تحریم‌ها بر حقوق شهروندی اشاره کرده اند.

این مقاله به روش تحلیلی- توصیفی صورت گرفته است. و ما در این مقاله به دنبال رابطه متقابل حقوق شهروندی با حقوق نفت و گاز هستیم و قصد داریم نقطه کانونی اشتراک حقوق شهروندی با حقوق نفت و گاز را بیان کنیم؛ بنابراین این سوال مطرح می‌گردد که چگونه تحریم‌های بین المللی صنعت نفت و گاز سبب ایجاد نقض حقوق شهروندان ایرانی شده است؟ در پاسخ به سوال، این فرضیه مطرح می‌شود که تحریم‌های بین المللی از منظر حقوق بین الملل ناقض حقوق ملی، اقتصادی، برخورداری از استانداردهای مناسب زندگی، سلامت، آموزش و نقض توسعه شهروندان بوده است.

در خصوص پژوهش‌های صورت گرفته مرتبط با موضوع مقاله حاضر می‌توان به مقاله ی حاجیانی و صالحی با عنوان تاثیر تحریم‌ها بر انرژی از منظر حقوق بین الملل در سال ۱۳۹۹، اشاره کرد که در این مقاله به این نتیجه دست یافته اند که اعمال تحریم‌های بین المللی نسبت به کشورها، به ویژه کشورهای در حال توسعه، با توجه به میزان و گستره تحریم می‌تواند آثار متعددی بر حوزه انرژی داشته باشد. همچنین بخشایش و مصطفایی در مقاله ای با عنوان بررسی آثار تحریم‌های اقتصادی بر دو صنعت نفت و گاز در ایران در سال ۱۳۹۲، نتیجه گرفتند که تحریم‌های اقتصادی همواره همراه با آثار مثبت و منفی در هر کشوری خواهد بود. میزان وابستگی هر بخش به سایر کشورها، مهمترین مولفه در تعیین میزان آسیب پذیری آن بخش در شرایط تحریم به شمار می‌رود.

بنابراین اگر چه به صورت پراکنده و بسیار مختصر در کتب و مقالات مرتبط به تحریم تألیفاتی صورت گرفته است، لذا بیشتر به تشریح اثر تحریم‌ها بر صنعت انرژی نگریسته شده و بصورت ویژه، آثار تحریم‌های بین‌المللی بر دو صنعت نفت و گاز و تاثیر آن بر نقض حقوق شهروندان، بررسی صورت نگرفته است؛ بنابراین مقاله پیش رو از این جهت دارای اهمیت و ضرورت می‌باشد.

۲- مفهوم و مبانی حقوق شهروندی

مبانی حقوق شهروندی ریشه در مفاهیم مختلف فلسفی، سیاسی و اخلاقی دارد و در طول تاریخ تکامل یافته است. درک این مبانی، برای فهم اهمیت و کاربرد حقوق شهروندی ضروری است. مبانی حقوق شهروندی به طور کلی عبارت است از: مجموعه حقوق و امتیازاتی که به شهروندان یک کشور در چارچوب نظام حقوقی و اجتماعی آن کشور، مبتنی بر کرامت انسانی و منع تبعیض به عنوان دو اصل بنیادی حقوق انسان‌ها و در جهت رشد شخصیت فردی و اجتماعی به شهروندان اعطا و به رسمیت شناخته شده است. در تبیین معنای حق، تفکیک میان دو مفهوم حق بودن و حق داشتن ضروری به نظر می‌رسد. حق به معنای اول، در مقابل باطل قرار می‌گیرد؛ اما حق به معنای دوم، که می‌تواند در مقابل تکلیف قرار گیرد، محصول تفکر جدیدی است که در پی کوشش‌های نظری و عملی آزادی خواهانه و برابری خواهانه انسان در دوران گذشته تولد و در عصر جدید تبلور در خور توجهی یافته است. (شریفی طرازکوهی، ۱۳۹۶: ۴۳)

حقوق شهروندی، مجموعه ای از حقوق و آزادی‌های اساسی است که به هر فرد به عنوان عضوی از یک جامعه و دولت تعلق می‌گیرد. این حقوق، مبنای زندگی دموکراتیک و محافظ کرامت انسانی هستند. حقوق شهروندی نه تنها به فرد امکان شرکت فعال در جامعه را می‌دهد، بلکه از او در برابر تجاوز دولت و سایر افراد نیز محافظت می‌کند. حقوق شهروندی در مفهوم مدرن، به لحاظ قرار گرفتن انسان در این موقعیت (شهروندی)، همان مختصات حقوق بنیادین افراد یک جامعه و تکالیف متقابل شهروندان در برابر دولت و خودشان در وجوه سیاسی، اجتماعی، قانونی، اقتصادی و... است. اگر با نگاه جامعه‌شناسانه به حقوق بشر بنگریم، حقوق شهروندی در واقع حقوق از پایین به بالا است. حقوق شهروندی باتوجه به مفاد قانونی و اصول حقوقی هر جامعه تعیین می‌شود، بنابراین از هر کشور تا کشور دیگر تفاوت‌های بسیاری دارد.

۳- حقوق نفت و گاز

حقوق نفت و گاز شاخه‌ای از حقوق است که به مسائل حقوقی مرتبط با اکتشاف، استخراج، پالایش، حمل و نقل، تجارت و استفاده از نفت و گاز طبیعی می‌پردازد. و به آن دسته از قواعد، اصول، موازین، قوانین، مقررات و ضوابطی اطلاق می‌شود که روابط مرتبط با نفت را در جامعه تنظیم می‌کند. (شیروی، ۱۳۹۳: ۱۰۷) دو عملیات در حقوق نفت در مرکز توجه است که طبق بند چهارم و پنجم ماده ۱ قانون نفت مصوب سال ۱۳۹۰ بیان شده است.

بند چهارم: کلیه مطالعات، فعالیت‌ها و اقدامات مربوط به اکتشاف، حفاری، استخراج، بهره برداری و صیانت از منابع نفتی، انتقال، ذخیره سازی و صادرات آن مانند پی جویی، نقشه برداری، زمین شناسی، ژئوفیزیک، ژئوشیمی، حفار و خدمات فنی چاه‌ها، تزریق گاز، آب، هوا و یا هر فعالیتی که منجر به برداشت بهینه و حداکثری از منابع نفتی شود و نیز احداث و توسعه تاسیسات و صنایع وابسته، تحدید حدود، حفاظت و حراست آن‌ها برای عملیات تولید و قابل عرضه کردن نفت در حد جداسازی اولیه، صادرات، استفاده و یا عرضه برای عملیات پایین دستی را شامل شود. مواردی نظیر مدیریت و نظارت بر تامین کالاها و مواد صنعتی، آموزش و تامین نیروی انسانی، ایجاد و حفظ شرایط ایمنی،

بهداشت و محیط زیست و انجام کلیه فعالیت‌های لازم جهت ایجاد، ارتقاء و انتقال فناوری برای پشتیبانی عملیات فوق جزء علمیات بالادستی محسوب می‌شود.

بند پنجم: کلیه مطالعات، فعالیت‌ها و اقدامات مربوط به عملیات تصفیه و پالایش در تاسیسات پالایشی جهت تولید فرآورده‌های نفتی و استفاده از آن‌ها برای تولید محصولات پتروشیمیایی و انتقال، ذخیره سازی، توزیع، فروش داخلی، صادرات و واردات فرآورده‌های نفتی و محصولات پتروشیمیایی اطلاق می‌شود. مواردی نظیر تامین کالاها و مواد صنعتی، آموزش و تامین نیروی انسانی، ایجاد و حفظ شرایط ایمنی، بهداشت و محیط زیست و انجام کلیه فعالیت‌های لازم برای ایجاد، ارتقا و انتقال فناوری برای پشتیبانی عملیات فوق جزء عملیات پایین‌دستی محسوب می‌شود.

۴- مفهوم تحریم

تحریم‌ها اقداماتی هستند که به منظور اعمال فشار سیاسی یا اقتصادی بر یک کشور، گروه یا فرد خاص اتخاذ می‌شوند. این اقدامات می‌توانند شامل محدودیت‌های تجاری، مالی، مسافرتی و یا دیگر محدودیت‌ها باشند. هدف از تحریم‌ها، تغییر رفتار هدف از طریق اعمال هزینه‌ها و محرومیت‌ها است. تحریم توسط دانشمندان علوم مختلف اجتماعی به گونه‌های مختلفی بیان شده است، اما هیچگاه در مورد آن اتفاق نظر صورت نگرفته است. در فرهنگ لغت و اصطلاحات سیاسی معادل تحریم^۱، اجازه دادن و تصویب کردن، مجازات، جریمه، ضمانت اجرایی معنی شده است. در حقوق بین الملل ابزارهای هستند که؛ از طریق اقدامات دسته جمعی دولت‌ها برای تضمین قواعد و مقررات حقوق بین الملل به کار می‌روند که ممکن است؛ از آرای توییح آمیز و انتقادی دولت‌ها در سازمان‌های بین المللی علیه دولت دیگر آغاز شود و به تحریم اقتصادی، یا استفاده از نیروی نظامی ختم گردد. جایی دیگر لغت تحریم را به معنای ضمانت اجرا یا مجازات‌ها اقدامات تنبیهی سیاسی، اقتصادی یا نظامی تعریف نموده اند؛ که از طریق سیستم امنیت دسته جمعی علیه ناقضین حقوق بین الملل اعمال می‌گردد. از این رو، برای یک جامعه بین المللی که راغب و مشتاق به حفظ نظم و آرامش و رعایت حقوق دولت هاست، ضرورت تام دارد. تحریم، ممکن است عام یعنی شامل همه کالاها و خدمات یا خاص و محدود به یک نوع یا دسته ی خاصی از کالاها باشد. اصلی ترین هدف تحریم‌ها، وادار کردن کشور یا شخص هدف به تغییر رفتار یا سیاست‌های خود است. این تغییر می‌تواند شامل توقف یک فعالیت خاص، مذاکره در مورد موضوعی خاص یا رعایت حقوق بشر باشد. عده ای نیز مهم ترین کارکرد تحریم را بازدارندگی می‌دانند. (ظریف و میرزایی، ۱۳۷۳: ۹۲) تحریم بحث انگیزترین و غیرقطعی ترین عملکردی است که؛ در روابط بین الملل و به‌ویژه تحریم‌های اقتصادی با آن روبرو می‌باشد تعریفی که می‌توان از تحریم‌های بین المللی ارائه داد عبارت است؛ از مجموعه اقدامات تنبیهی و تلافی جویانه بین المللی شامل محدودیت‌های سیاسی، اقتصادی و تجاری به منظور جلوگیری از گسترش تسلیحات کشتار جمعی شامل سلاح‌های شیمیایی، بیولوژیکی و هسته ای که در چارچوب سازمان ملل متحد و رکن اجرایی سازمان شورای امنیت اعمال می‌شود. تحریم‌ها می‌توانند برای جلوگیری از فعالیت‌های نامطلوب مانند تروریسم، توسعه تسلیحات هسته‌ای، یا نقض حقوق بشر اعمال شوند. (انصاریان و جبریل، ۱۳۹۶: ۴۵)

اقدام برنامه ریزی شده یک یا چند دولت، از طریق محدود کردن مناسبات اقتصادی برای اعمال فشار بر کشور هدف با مقاصد مختلف سیاسی، تحریم اقتصاد معرفی شده است. این تحریم‌ها شامل محدودیت یا ممنوعیت واردات و صادرات کالاها و خدمات به یا از کشور یا شخص هدف می‌شود. مثلاً ممنوعیت فروش نفت به یک کشور یا ممنوعیت واردات خاصی از آن کشور و یا مسدود کردن دارایی‌های یک کشور یا

¹ - Sanction

شخص در خارج از کشور، محدودیت‌های دسترسی به سیستم مالی بین‌المللی (مانند SWIFT) و ممنوعیت انجام تراکنش‌های مالی خاص می‌شود. هافبوئر^۱، اسکات^۲ و الیوت^۳ تحریم اقتصادی را به معنا متوقف کردن عمد یا تهدید به توقف روابط معمول تجار یا مالی از سوی یک دولت می‌دانند. (بهروزی فر و کوکی، ۱۳۸۵: ۱۲۷) تحریم‌ها ابزاری هستند که باید با دقت و با توجه به پیامدهای احتمالی آن‌ها مورد استفاده قرار گیرند. کارایی و اثربخشی تحریم‌ها بستگی به عوامل مختلفی از جمله ماهیت تحریم‌ها، قدرت اقتصادی کشور هدف، و واکنش بین‌المللی به تحریم‌ها دارد.

۵- تاریخچه تحریم‌های ایران

به گواه تاریخ اول خرداد (۱۳۵۹) اولین باری است که دولت آمریکا بر ضد حکومت نوپا و انقلابی ایران به طور رسمی مجموعه اقدامات تنبیهی و به زبان ساده تر تحریم‌های اقتصادی را اعمال کرد. تحریم‌های ضد ایرانی از آن تاریخ تاکنون چندین بار درگیر فراز و فرود و گسترش دامنه اجرایی شد. یکی از مهم ترین بهانه‌های گسترش دامنه تحریم‌ها بر ضد ایران مقطع ارجاع پرونده هسته ای ایران به شورای امنیت سازمان ملل است به طوری که پس از این تاریخ شورای امنیت و اتحادیه اروپایی به مجموعه تحریم گران جمهوری اسلامی اضافه شدند. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در، سال (۱۹۷۹) ابزار تحریم به کرات علیه ایران از سوی ایالات متحده مورد استفاده قرار گرفته که اولین مورد آن پس از اشغال سفارت آمریکا در ایران بود. تحریم‌های آمریکا که در ابتدا قانون تحریم‌های ایران و لیبی نامیده می‌شده، در ظاهر به منظور ممانعت از گسترش برنامه‌های هسته ای ایران و حمایت از سازمان‌های تروریستی وضع گردید اما اهداف گسترده تری را دنبال می‌کند.

قانون تحریم‌های ایران یکی از تحریم‌های بی شمار ایالات متحده بر علیه ایران می‌باشد که در سال (۱۹۹۶) به تصویب رسید. پس از اجرای اولیه آن، توجه زیادی را به دلیل تحریم مافوق ارضی بودن به خود جلب نمود این قانون مجازات‌های ایالات متحده بر علیه شرکت‌هایی که بسیاری از آن‌ها متعلق به هم پیمانان ایالات متحده بودند؛ را شامل می‌شد. قانونی که در صد و یازدهمین جلسه کنگره لایحه جامع تحریم‌ها، پاسخگویی وعدم سرمایه گذاری ایران به تصویب رسید، مصوب نمود که ISA انواع مختلف دیگری از فعالیت‌ها را از جمله خدمات و تجهیزات فروش و تولید بنزین به ایران و محدودیت روابط بین‌المللی بانکی با ایران را شامل شود. اما همین تحریم‌ها با پایان مذاکرات هسته ای و دستیابی به برجام دستخوش تغییرات زیادی شد به گونه ای که بخشی از آن‌ها به طور کامل در هفته اول دستیابی به برجام لغو شد (تحریم‌های شورای امنیت) بخشی دیگر پس از یک سال به طور کامل لغو شد (تحریم‌های هسته ای اتحادیه اروپایی) برخی دیگر نیز متوقف شده است (تحریم‌های هسته ای آمریکا). نخستین تحریم جامع سراسری علیه ایران در دوران معاصر، تحریم ایران از سوی انگلستان در واکنش به انتخاب دکتر محمد مصدق به وزارت بود که وی هدف ملی سازی صنعت نفت را دنبال می‌کرد. بنابراین اولین قطعنامه شورای امنیت علیه ایران در زمان نخست وزیر محمد مصدق و بمنزله واکنش علیه ملی شدن صنعت نفت ایران صادر شد. اما آمریکا نیز در سال (۱۹۸۰) تحریم‌های اقتصادی وسیعی را در واکنش به تسخیر لانه جاسوسی در تهران علیه ایران وضع نمود. دولت آمریکا پس از آنکه تمامی راه‌های سیاسی و نظامی ممکن برای واداشتن ایران به آزادسازی جاسوسانش در تهران را تجربه کرد، حربه تازه ای به نام محاصره اقتصادی را علیه جمهوری اسلامی ایران به کار گرفت و در روز اول خرداد (۱۳۹۵) به صورت رسمی آغاز حصر اقتصادی علیه ایران را اعلام نمود. (فریر

¹ - Hufbauer

² - Schott

³ - Elliott

رونالد^۱، ۱۹۸۲: ۴۵۴) در دوره زمامداری بیل کلینتون^۲، روند تحریم‌های ایران شدت گرفت؛ یعنی در سال (۱۹۹۵)، کلینتون اقدام به وضع تحریم‌هایی نمود که به موجب آن شرکت‌های نفتی آمریکایی از سرمایه‌گذاری در طرح‌های نفت و گاز ایران منع شده بودند. همچنین روابط بازرگانی با ایران نیز یک جانبه قطع گردید (تحریم داماتو و ایلسا). اما از سال (۲۰۰۱) دو پدیده جدید در عرصه سیاست تحریم اقتصادی نمودار شد: اول پیدایش و گسترش تحریم اقتصادی علیه افراد و سازمان‌های غیردولتی؛ دوم، گسترش فزاینده تحریم‌های هوشمند. بی شک پرونده هسته‌ای ایران دیگر عامل مهمی است که؛ موج جدید تحریم‌ها را بر ضد ایران روانه ساخت. در تاریخ ۲۳ مرداد ۱۳۸۱ دروغ‌گویی‌های منافقین با بهره بردن از ظرفیت‌های نظام رسانه‌ای استکبار، حمله سازمان یافته‌ای به این بهانه را در سطح گسترده‌ای علیه ایران تدارک دید و در پی آن تحریم‌های ایران به موازات گسترش کیفی، گسترش کمی را تجربه کرد. در سال (۱۹۹۵) کلینتون اقدام به وضع تحریم‌هایی کرد که به موجب آن شرکت‌های نفتی آمریکایی از سرمایه‌گذاری در طرح‌های نفت و گاز ایران منع شده بودند. و همچنین روابط بازرگانی با ایران نیز یک جانبه قطع شد.

۶- تأثیر تحریم نفت و گاز بر امنیت ملی

یکی از وجوه تأثیر تحریم بر امنیت ایران، در سطح ملی قرار دارد. در وجه تخصیصی، فرض این است که دولت‌ها، درآمدها و امکانات محدود و هدف و کار ویژه‌ای متعدد دارند. یکی از کار ویژه‌های مطلوب دولت‌ها، اختصاص مناسب سرمایه‌ها و امکانات کشور بین حوزه‌های مختلف و مورد نیاز جامعه است. این حوزه‌ها لزوماً مکمل هم نیستند. برخی از آن‌ها در تعارض با یکدیگر قرار دارند. رفاه و امنیت در ابعادی با هم تعارض دارند. تأکید یک دولت بر قدرت نظامی و اختصاص سرمایه‌های کشور به این حوزه، موجب تضعیف هدف‌های توسعه‌ای کشور و در نتیجه، کاهش رفاه مردم می‌شود که ممکن است؛ با واکنش مردم روبه‌رو شده و امنیت ملی کشور از درون به خطر افتد. (حاجی یوسفی، ۱۳۸۳: ۲۸) تحریم نفت می‌تواند تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بر هر دو حوزه امنیت ملی و حقوق شهروندان داشته باشد. این تأثیرات می‌توانند مثبت یا منفی باشند و شدت آن‌ها به عوامل مختلفی مانند مدت زمان تحریم، شدت تحریم، کشور هدف، و واکنش‌های داخلی و بین‌المللی بستگی دارد.

از جمله تأثیر تحریم نفت بر امنیت ملی این است که، تحریم نفت می‌تواند به اقتصاد کشور هدف آسیب جدی وارد کند. کاهش درآمدهای نفتی، کاهش صادرات و واردات، و افزایش بیکاری می‌تواند منجر به بی‌ثباتی سیاسی و اجتماعی شود، که این خود تهدیدی برای امنیت ملی است. کشور ممکن است به سمت اقدامات مخاطره‌آمیز در سیاست خارجی برای جبران کمبود منابع مالی روی آورد. همچنین کاهش سطح زندگی، افزایش فقر و بیکاری می‌تواند به نارضایتی عمومی و اعتراضات گسترده منجر شود. این اعتراضات می‌تواند به ناآرامی‌های مدنی و حتی درگیری‌های مسلحانه بینجامد، که امنیت ملی را به خطر می‌اندازد.

اما از تأثیر تحریم نفت بر حقوق شهروندان می‌توان کاهش درآمدهای نفتی و افزایش قیمت‌ها می‌تواند به نقض حقوق اقتصادی و اجتماعی شهروندان، از جمله حق دسترسی به غذا، دارو، آموزش و سطح زندگی مناسب منجر شود. تورم، رکود، بیکاری، جمعیت جوان، انتظارات فزاینده، ارتباطات نسبتاً گسترده با کشورهای دیگر، تجربه دوره‌های مختلف رفاهی، اقتصاد وابسته به نفت، دولت گسترده و ناکارآمد، انزوای بین‌المللی و فشارهای گسترده خارجی، پیامدهای امنیتی و اجتماعی را می‌توان در قالب شورش‌های اجتماعی، بحران‌های اقتصادی، گسترش فساد اداری، بی‌اعتمادی به همدیگر و بی‌اعتنایی به ارزش‌های مشترک، فرار مغزها و افزایش جرم و جنایت در جامعه مشاهده کرد. دولت‌ها

¹ - W. Ferrier, ronald

² - Bill Clinton

ممکن است در شرایط تحریم برای کنترل نارضایتی‌های مردمی به سرکوب آزادی‌های اساسی متوسل شوند. این می‌تواند منجر به نقض حقوق مدنی و سیاسی مانند آزادی بیان، تجمع و تظاهرات شود. تحریم‌ها می‌توانند به کاهش بودجه دولت و ضعف در ارائه خدمات عمومی مانند بهداشت و آموزش منجر شوند. آخرین سازوکاری که تحریم‌های بین‌المللی می‌توانند از طریق آن‌ها بر امنیت ملی ایران تأثیر بگذارند، بروز بحران‌های پنج‌گانه هویت، مشروعیت، توزیع، نفوذ و مشارکت است. (هرز جان^۱، ۲۰۰۱: ۱۵۸)

۷- تحریم، مجازاتی علیه دولت‌ها یا شهروندان!

تحریم‌ها نوعی مجازات علیه دولت‌ها یا شهروندان یک کشور هستند که به منظور اعمال فشار سیاسی یا اقتصادی برای تغییر رفتار یا سیاست‌های آن‌ها اعمال می‌شوند. نظریه سنتی تحریم‌ها بر این فرضیه استوار است که فشار از طریق تحریم به غیر نظامیان و مردم عادی کشور هدف، تبدیل به فشار به دولت آن کشور برای تغییر سیاست‌ها و اقداماتی که منجر به تحریم گردیده می‌شود. در حقیقت، رنج و مشقت مردم ناشی از تحریم‌ها باعث می‌شود که شهروندان، دولت خود را برای تغییر سیاست‌ها و رفتارهای منجر به تحریم، تحت فشار قرار دهند. در این رویکرد، تحریم‌ها در مرحله نخست موجب افزایش محدودیت‌ها بر فعالیت‌های اقتصادی و تجارت جامعه شده و ظرفیت اقتصادی را تقلیل می‌دهد و در مرحله دوم، هزینه تحمیل شده بر شهروندان از طریق آن‌ها به سوی رهبران دولت هدایت شده و آن‌ها را تحت فشار قرار می‌دهد. این نظر با دو چالش حقوقی و کاربردی مواجه است؛ چالش حقوقی، پیامدهای فاجعه‌انگیز تحریم‌ها بر حقوق بشر است. چالش کاربردی نیز عدم تأثیر قابل توجه تحریم‌ها در تغییر سیاست دولت‌های تحت تحریم است. هدف از تحریم‌ها، افزایش هزینه‌های عدم تغییر رفتار به اندازه‌ای است که کشور یا فرد هدف را به تغییر رویه وادار کند.

این مشکلات موجب شد که جامعه بشری به سوی ارائه الگوی جدیدی از تحریم‌های گزینشی متمایل شود که از آن تحت عنوان «تحریم‌های هوشمند» یاد می‌کنند. این نظریه، در پی آن است که هزینه‌های انسانی تحریم‌ها را کاهش داده و حمایت بیشتر دولت‌های جهان را جلب نماید، اگرچه مجازات‌های هوشمند بین‌المللی به دلیل فراگیربودن و حمایت بیشتر بین‌المللی، متفاوت از مجازات‌های سنتی است، با این وجود این مجازات‌ها نیز نمی‌توانند مانع ورود پیامدهای انسانی بر غیر نظامیان باشند و تفکیک دولت‌ها و رهبران حکومت‌ها از شهروندان آن‌ها به گونه‌ای که صرفاً آن‌ها هدف تحریم اقتصادی قرار گیرند، امری دشوار است. (مومنی راد و موسوی فرد، ۱۳۹۵: ۲۸)

معاف سازی اقلام بشردوستانه مثل غذا و دارو از شمول تحریم‌ها، در قطعنامه‌های تحریمی نیز به جهت روند نسبتاً سخت و پیچیده‌ای که برای تجویز ورود این قبیل اقلام به کشور تحت تحریم در نظر گرفته می‌شود، در عمل نمی‌تواند از نقض حقوق بشر جلوگیری کند و اقدامات بشردوستانه را با تأخیر و کندی مواجه می‌کند، زیرا برخورداری از طیف گسترده‌ای از موارد حقوق بشر مذکور در اسناد بین‌المللی، با وضع چند ماده در مورد معافیت‌های دارویی و غذایی میسر نبوده و دستیابی به بسیاری از این حقوق، نیازمند ایجاد و حفظ مستمر زیرساخت‌ها و تأسیسات زیربنایی است. (مومنی راد و موسوی فرد، ۱۳۹۵: ۳۰)

اندیشمندان و مدافعان حقوق بشر در گزارش‌ها و مقاله‌های متعدد اذعان کرده‌اند که تحریم‌های اقتصادی بر تعداد بسیاری از شهروندان بی‌گناه در کشورهای هدف، از طریق محدودیت دسترسی به غذا و دارو، اختلال در کل اقتصاد، محروم کردن شهروندان از درآمد ضروری و کاهش ظرفیت ملی برای آب، سیستم‌های الکتریکی و دیگر زیرساخت‌های حیاتی برای حیات و بهداشت صدمه وارد می‌کنند.

۸- تحریم‌ها و نقض حقوق شهروندی

^۱ -Herz, John H,

یکی از عوامل مهم در حمایت از تحریم‌ها، ارزش هنجارهای جهانی در ارزیابی این موضوع است که؛ آیا اساساً تحریم باید اعمال شود یا خیر. چنانچه پاسخ مثبت فرض شود، تصمیم در خصوص اعمال تحریم‌ها بر اساس چه معیارهایی باید سنجیده شده و توجیه شود. آیا در جایی که هنجارهای اساسی حقوق بشر در مخاطره قرار می‌گیرند می‌توان تحریم‌هایی را اتخاذ نمود. با بررسی معیارهای جهانی حقوق بشر مندرج در منشور سازمان ملل متحد ۱۹۴۵ اعلامیه ی جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸، کنوانسیون حقوق کودک ۱۹۸۹ و سایر اسناد مربوطه که مبین اصول پذیرفته شده ی بین المللی می‌باشند، می‌توان ادعا کرد که چنانچه تحریم‌های اقتصادی منجر به رنج و مشقت انسان‌ها گردند؛ این تحریم‌ها توجیهی از منظر حقوق بین الملل ندارند. این مسئله حتی در موردی که؛ تحریم‌های اقتصادی توسط سازمان ملل متحد تحت توجهات منشور سازمان از اجتماعی بین المللی برخوردار است، قابل توجه می‌باشد. گزارش تکان دهنده ی یونسف در دسامبر ۱۹۹۴ در خصوص به مخاطره افتادن سلامتی ۳/۵ میلیون نفر از مردم عراق و سوء تغذیه آن‌ها شامل ۱/۵ میلیون نفر از کودکان زیر ۱۵ سال و ۲۳۰ هزار نفر از زنان باردار و شیرده که در نتیجه تحریم‌های اتخاذ شده از طرف شورای امنیت در اول آگوست ۱۹۹۰ بعثت حمله عراق به کویت صورت گرفت، عمق فاجعه ای این چنین را به تصویر می‌کشد.

امروزه تحریم‌ها به عنوان ابزاری در جهت تضمین اجرای قواعد بین المللی و نیز حفظ و اعاده صلح و امنیت بین المللی اهمیت فراوانی یافته است. اعمال تحریم‌ها در مواردی هم که مشروعیت دارد منوط به رعایت قواعد بین المللی می‌باشد و تابعان حقوق بین الملل باید در اعمال تحریم‌ها، برخی محدودیت‌های حقوقی را بپذیرند و در چارچوب آن اقدام نمایند. اعمال تحریم بدون توجه به آثار حقوق بشری می‌تواند منجر به نقض بخشی از حقوق بشر به نفع بخش دیگر شود، در این راه مشخص است که هیچ توجیه منطقی برای ترجیح مقررات آزادی کشورها در اعمال تحریم با اصول و مبانی مورد حمایت حقوق بشر وجود ندارد، مبنایی غایی و واقع بینانه نسبت به عملکرد شورای امنیت و اختیارات محوله به آن که باید در چارچوب اصول و موازین بین المللی باشد ندارد. مومنی راد و موسوی فر، ۱۳۹۵: ۱۴۵)

با ظهور هنجارهای نوین و گرایش‌های بدیع و جدید در حقوق بین الملل می‌توان حق مداخله بشر دوستانه را به عنوان استثنایی بر اصل مصونیت دولتها توجیه نمود. (شریف، ۱۳۷۳: ۱۲) نظر به درج حق حیات در اسناد بین المللی بشر، از قبیل ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۶ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) به عنوان حقوق بنیادین بشر و توجه به ویژگی آمره بودن اسناد مزبور، می‌توان مداخله بشر دوستانه را دارای وجاهت قانونی دانست. به همین منظور اعمال حقوق بشر دوستانه بین المللی در حمایت از افراد غیر نظامی و تحدید قلمرو تحریم‌های ناقض حقوق بشر نه تنها لازم بلکه ضروری است. برای اینکه تحریم‌ها موثر واقع شوند باید براساس معیارهای اخلاقی، مشروع و معتبر مبتنی باشند و خود منجر به نقض حقوق ارزشمند بشر نگردند.

محافل تجاری و نفتی بین المللی و اروپایی مخالفت خود را با تحریم‌های اقتصادی آمریکایی، موضوع این قانون مصوب علیه توسعه و آزادی حمل صنعت نفت ایران، ابراز داشتند، به علت تلفیق قانون مذکور با "قانون کنگره ایالات متحده" که رئیس جمهور آمریکا در ۱۰ فوریه ۱۹۹۶ علیه جمهوری اسلامی ایران امضا نمود، ایران را در اوت ۱۹۹۶ به اقامه دعوا در دوان داوری دعای ایران و آمریکا در لاهه سوق داد. (منصوریان، ۱۳۹۹: ۷) اگر چه در منشور ملل متحد استفاده از تحریم‌ها توسط شورای امنیت برای تعدیل رفتار دولتی که صلح و امنیت را به خطر می‌اندازد مجاز می‌باشد، لیکن باید این پرسش را مطرح کرد که چنان چه هدف تحریم قابل تحقق نباشد، تا چه مدت باید آن را ادامه داد؟ با وجود این که آثار تحریم بر دولت خاطی در دراز مدت مشخص می‌گردد، ولی افزایش بیرویه مدت اعمال تحریم‌ها فقط می‌تواند موجب شود که هزینه‌های بشر دوستانه آن‌ها افزایش یافته و عوارضی ببار آورد که در ابتدا پیش بینی نشده بود. چنین شرایطی خاتمه دادن به تحریم‌ها این

خطر را به همراه دارد؛ که مقامات دولت‌های خاطی از این قبیل مشکلات تشویق شوند که ملت خود را سپر بلا قرار دهند. لذا با توجه به ویژگی عام الشمول بودن موازین حقوق بشر دوستانه بین المللی، شورای امنیت ملزم است؛ که این موازین را جهت حمایت از افراد غیرنظامی مراعات نماید. برای تحقق این هدف می‌توان ترتیبات عملی را به این ترتیب پیاده نمود. ضرورت ارزیابی تأثیر بالقوه تحریم‌ها قبل از تصویب تحریم و در طول مدت اجرای آن و سپس ضرورت نظارت بر اعمال تحریم‌ها بر مبنای اطلاعاتی که به این ترتیب به دست می‌آید و در صورت ضرورت تعدیل تحریم‌ها به منظور تضمین مطابقت آن‌ها با موازین مربوط به حقوق بشر دوستانه بین المللی باشد.

۹-۹-تأثیر تحریم‌ها بر شاخص‌های حقوقی

۹-۱-تحریم دارویی، نقض حقوق بشر

حق دسترسی به دارو، درمان و لوازم پزشکی و تجهیزات آن در حالی که موارد متعدد در متون حقوقی بین المللی، تلاش برای ایجاد تأثیرات منفی بر فرآیندهای درمانی و دسترسی دارویی و پزشکی حاصل از جنگ یا تحریم را به شدت محکوم می‌کند. با این حال، دلایل قاطعی وجود دارد که تحریم‌ها بر حق دسترسی شهروندان به دارو، درمان و تجهیزات پزشکی تأثیرات آشکار منفی داشته است. آمارهای موجود راجع به افزایش مرگ و میر جنین و کودکان بخشی از این استدلال است. گرچه می‌توان گفت که تضمین کافی برای تأثیرگذاری منفی حاصل از تحریم بر گروه‌های اجتماعی آسیب پذیر پیش بینی شده است، اما نتایج آماری وخامت بار از تحریم‌ها حاصل می‌شود. که می‌توان گفت اولین دلیل آن این بوده که بسیاری از مواد مورد استفاده در پزشکی، استفاده چندگانه دارد. بنابراین نظار جدی بر عدم امکان واردات یا خرید آن مورد منجر به آسیب‌های درمانی در جوامع می‌شود. که این خود از دیدگاه حقوق بین المللی نقض حقوق بشری است. (پورقصاب امیری و نژاددارسرا، ۱۳۹۹: ۳۲)

۹-۲-حق امنیت غذایی

حق امنیت غذایی، دومین محور نقض حقوق بشر حاصل از تحریم‌ها است. نقض این حق، که عموماً به صورت غیر مستقیم و ثانویه به عنوان اثرات فقر اقتصادی ظاهر م‌یشود، بیش از همه، اقشار آسیب پذیر از جمله کودکان، زنان باردار و سالخوردگان را هدف قرار می‌دهد. مشکلات ناشی از نقل و انتقال پول به دلیل تحریم‌ها، باعث عدم امکان واردات مواد اولیه صنایع غذایی و خوراک دام می‌شود. این وضعیت، به بالا رفتن هزینه تولید و کاهش توان عمومی در دسترسی و تأمین حداقل نیازهای غذایی ضروری می‌شود. اولین ضربات غذایی حاصل از تحریم، بر تولیدات دامی و پروتئینی اثر می‌کند که در نتیجه آن، گروه‌های سنی آسیب پذیر بیش از دیگران در معرض افزایش بیماری و مرگ و میر قرار می‌گیرند (قادری، ۱۳۹۶: ۶۵).

۹-۳-حق اشتغال

در حالی که بر خورداری از شغل، یکی از اجزاء حقوق بشر در اعلامیه‌های مذکور است، تحریم‌های اقتصادی باعث از دست رفتن گسترده فرصت‌های شغلی در جامعه می‌شود. در شرایط تحریم، دولت‌ها توان نسبی خود در مهار بیکاری و ایجاد اشتغال را از دست می‌دهند. از سوی دیگر، بالا رفتن هزینه‌ها، که موجب کاهش توان خرید عمومی و در نتیجه آن، کاهش تقاضا در جامعه می‌شود، تولیدکنندگان را وادار به تعدیل نیرو می‌کند. صورتهای وخامت آمیزتر افزایش نرخ بیکاری، در شرایط تشدید تحریم و تعطیلی مطلق شرکت‌های تولیدی و رشد گسترده

بیکاری رخ می‌دهد. فقدان اشتغال، به گسترش فقر، عدم دسترسی به مواد غذایی، افزایش آسیب‌های سلامت روانی مانند افسردگی و مشکلات گسترده دیگر در حوزه‌های امنیتی، سامتی و درمان و اجتماعی می‌شود. (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴)

۹-۴- حق بر آموزش

تحریم‌ها خواه ناخواه آثاری بر جمعیت کشور هدف خواهند داشت آثاری که ابعاد منفی آن، گاه چنان عمیق است که تا سال‌ها قابل مشاهده است. حق بر آموزش نیز به عنوان حقی توانمندساز، از اثرات زیان بار تحریم‌های اقتصادی مصون نمانده است. این حق به واسطه ارتباط با سایر حقوق بشر از جمله حق بر غذا، حق بر آب، حق بر حداقل استانداردهای زندگی و.. در معرض نقض مستقیم و غیر مستقیم قرار دارد. این حق از حقوق غیر قابل انحراف تلقی می‌شود که حتی شورای امنیت نیز برای حفظ صلح و امنیت بین المللی نمی‌تواند آن را نادیده بگیرد، اما، شورا در قطعنامه ۱۷۳۷ علیه برنامه هسته ای ایران در بند ۱۷ مستقیماً حق بر آموزش اتباع ایرانی را نقض نموده است. حبیبی و همکاران، (۱۳۹۱: ۳)

آموزش و پرورشی که هدف آن نمو کامل شخصیت انسان و تقویت احترام به حقوق و آزادی‌های اساسی بشر باشد. به این منظور کشورهای عضو این میثاق متعهد شده اند آموزش و پرورش ابتدایی را اجباری نموده و به صورت رایگان در دسترس عموم قرار دهند. تعمیم آموزش و پرورش متوسطه و همچنین آموزش عالی به کلیه وسایل مقتضی برای عموم نیز از جمله تعهدات اعضای این میثاق می‌باشد. ساختار آموزشی کشوری که تحت تحریم‌های شدید قرار می‌گیرد، به دلیل مشکلات اقتصادی و نبود بودجه لازم، دچار اختلال جدی می‌شود و حق طیف گسترده ای از مردم به ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان در دسترسی به آموزش و پرورش و خدمات کافی در این زمینه تضییع می‌گردد. زمانی و مظاهری، (۱۳۹۰: ۳۹)

۱۰- برجام و کاهش فشار تحریمی بر صنعت نفت و گاز

برجام در تاریخ ۱۴ ژانویه ۲۰۱۵ بین ایران و شش کشور قدرتمند جهانی در خصوص مذاکرات در مورد برنامه هسته ای ایران که از سال ۲۰۰۶ آغاز شده بود، در قالب برنامه جامع اقدام مشترک تشکیل گردید. برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) پس از مذاکرات طولانی میان وزرای امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، سه کشور اروپایی (فرانسه، انگلیس و آلمان)، روسیه، چین، ایالات متحده آمریکا و مسئول سیاست خارجی اتحادیه اروپا نهایی شد. دلخوش، (۱۳۹۷: ۳۴) در واقع برجام اقدام مشترک و توافق چند جانبه بین المللی در موضوع فعالیت‌های هسته ای بین ایران و پنج عضو دائم شورای امنیت سازمان ملل به اضافه آلمان است. (بامری، ۱۳۹۷: ۳۰) این توافق به لحاظ ماهیت و عنوان و موضوع و شکل، یکی از نادرترین توافقات بین المللی است. به موجب مندرجات برجام، در چارچوب اختیاری که به تیم مذاکره کننده اعطا شده بود؛ تا مذاکره در حوزه هسته ای صورت گیرد، تحریم‌های اقتصادی و مالی مرتبط با موضوع هسته ای رفع شد. روهنی و همکاران، (۱۴۰۰: ۱۶۶) حدوداً شش روز پس از این تاریخ، شورای امنیت سازمان ملل با تصویب قطعنامه ۲۲۳۱، ضمن تاکید بر الزام آور بودن برجام، از تمامی طرف‌های این توافق درخواست کرد تا تعهدات مندرج در این سند را بطور کامل انجام دهند. با این حال و برخلاف تعهدات صریح برجام و تاکیدات شورای امنیت، ایالات متحده آمریکا از همان آغاز دوره اجرایی برجام، با بی‌اعتنایی به این سند الزام آور بین المللی، اقدام به تضعیف برجام نمود و سرانجام در تاریخ ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۷، رئیس جمهور آمریکا، خروج یک جانبه کشورش از برجام را بطور رسمی اعلام نمود. این اقدام آمریکا در حالی صورت می‌پذیرد که از دیدگاه حقوق بین الملل، برجام یک موافقتنامه سیاسی چند جانبه منضم به قطعنامه شورای امنیت بوده و خروج یکجانبه از این سند شورای امنیت توسط یکی از طرف‌های آن، آنگونه که در موافقتنامه‌های دوجانبه امکان آن وجود دارد، ممکن

نیست. بررسی ماهیت حقوقی برجام، رویکرد سازمان ملل متحد و حقوق بین الملل به این سند و مسئولیت‌ها و تعهدات اعضای برجام و سایر اعضای ملل متحد در ارتباط با این سند، موضوعات با اهمیتی است که سزاوار بررسی حقوقی می‌باشند. (درخشان، ۱۳۹۲: ۴۱) یکی از عمده ترین دلایل ساختاری تحریم نفتی ایران، نقش بی دلیل صنعت نفت و گاز در رشد اقتصادی بود. ضمن اینکه در کوتاه مدت امکان جایگزینی برای درآمدهای نفتی در تامین بودجه و اعتبارات جاری و عمرانی کشور وجود نداشت.

۱۱- تحریم‌های پسا برجام علیه شهروندان ایرانی

بعد از خروج ناگهانی آمریکا از برنامه هسته ای، در دوران ریاست جمهور ترامپ این توافق با دستور وزارت خزانه داری برای اعمال تحریم‌های دوباره بر ایران در مورد برنامه هسته‌ای آن کشور نقض کرد. این تحریم‌ها عمدتاً در نوامبر ۲۰۱۸ به اجرا گذاشته شد و از آن زمان تا امروز تحریم‌های تازه ای را به عنوان بخشی از کمپین حداکثر فشار خود علیه ایران اعلام کرده و از ارائه هرگونه معافیت حتی در حین بحران کووید ۱۹ خودداری کرده است. اکثر این تحریم‌ها "تحریم ثانویه" هستند که مانع از تجارت شرکت‌ها و افراد غیرآمریکایی با ایران می‌شوند. اتحادیه اروپا به سرعت به اقدام یکجانبه ایالات متحده در ۸ مه ۲۰۱۸ واکنش نشان داد. در بیانیه سریع و قطعی مورخ ۹ مه ۲۰۱۸، نماینده عالی اتحادیه اروپا تعهد این اتحادیه به برجام را تأیید کرد. اندکی پس از آن، وزیران امور خارجه و اقتصادی فرانسه، آلمان و بریتانیا و نیز نماینده عالی رتبه اتحادیه اروپا نام‌های مشترک به دبیران امور خارجه و خزانه داری آمریکا ارسال کردند و از آن‌ها خواستند که هیچ گونه تحریم‌های فراسرزمینی اعمال نشود. در پاسخ، آمریکا درخواست اروپا را رد کرد و بر سیاست عدم استثنا قائل شدن برای حفظ امنیت ملی یا موارد بشر دوستانه تأکید کرد.

این واقعیت که همه کشورها موظف به تلاش در راستای حمایت از جهانی شدن هستند، به وضوح نشان می‌دهد که آن‌ها نباید با نقض حقوق بشر در سایر کشورها، در جهت مخالف گام بردارند. این موضوع، مفهوم اساسی جهانی بودن را با این ادعا که دولت‌ها هیچ گونه تعهدات مربوط به حقوق بشر نسبت به اشخاص خارج از صلاحیت خود ندارند را تضعیف می‌کنند. از این رو اقدامات اجباری که به نظر می‌رسد نقض تعهدات عادی حقوق بشر مانند حق زندگی است، ممکن است نقض قوانین بین المللی معمول باشد، چه در داخل کشور و چه در خارج از کشور. (لویل^۱، ۲۰۱۰: ۲۳۴)

کشورها نقش اصلی را در حمایت و ارتقاء حقوق بشر دارند. این وظیفه بین المللی یک کشور است که اطمینان حاصل کند که آن‌ها هنجارهای بین المللی حقوق بشر را شامل می‌شود و از آن‌ها در سیاست‌های داخلی خود پیروی می‌کند. بند یک اعلامیه و برنامه اقدام وین مجدداً تأکید دارد که: تعهد جدی همه کشورها به انجام تعهدات خود در جهت ارتقا و احترام جهانی و رعایت و حمایت از کلیه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه و ارتقا و حمایت اولین مسئولیت دولت‌ها است. حقوق بشر دغدغه قانونی جامعه جهانی است. این موضوع بر حاکمیت دولتی تأثیر مستقیم دارد و کنترل و اختیار دولت بر فعالیتهای خود در حوزه قضایی این کشور، اکنون تحت حقوق بین المللی حقوق بشر قرار دارد. اگرچه تلاش‌های برای ایجاد تعهدات مربوط به حقوق بشر از بازیگران خصوصی مانند شرکت‌های فراملی وجود دارد، اما دولت‌ها همچنان بر اساس قوانین بین المللی حقوق بشر، وظیفه اصلی را برعهده دارند. (روسنبرگ، تاما و کوهن^۲، ۲۰۱۹: ۲۶)

اثرات فوق تخریب کننده تحریم‌ها بر شرایط زندگی شهروندان، احتمال نقض حقوق اساسی بشر مانند حق دسترسی به غذای کافی، دسترسی به داروهای اساسی، بهداشت و سلامت و غیره را افزایش می‌دهد. بنابراین، کانون اصلی تحریم‌های اقتصادی بر اثربخشی و تأثیرگذاری و

¹ - Lubell, n.

² - Rosenberg, E., Tama, J., & Cohen, d.

رعایت حقوق بشر بین المللی است. جمهوری اسلامی ایران از بدو تأسیس، در معرض تحریم‌های ایالت متحده و متحدان آن قرار گرفته است. با این حال، از سال ۲۰۰۵، این کشور به بهانه غنی سازی اورانیوم وارد دوره جدیدی شده است. از نظر آن‌ها هدف اصلی تحریم‌ها ایجاد تحول اساسی در رویکردها و سیاستهای ایران است. ایران در حال حاضر با بی سابقه ترین تحریم‌ها در تاریخ اقتصاد جهان روبرو است، به طوری که می‌توان از اصطلاح جنگ اقتصادی استفاده کرد. گرچه تحریم‌های ضد بشر تمام کشور را تحت تاثیر منفی گذاشته؛ اما به طور حتم کسانی که بیشترین آسیب را از تحریم‌ها برده اند و همچنان می‌برند مردم هستند. زیرا فشار تمام تحریم‌ها فشار اقتصادی را به همراه دارد و تورم که امروزه زندگی شهروندان ایرانی را دستخوش تغییرات و سختی‌های زیادی کرده است. همچنین تحریم‌های ثانویه نقش مهمی در رفتار و کسب و کار دولت یا سازمان ایجاد می‌کند. تا حدی که تاثیر این فشار، موجب کاهش سطح تجارت شود. یکی از مهمترین تأثیرات کاهش سطح تجارت، کاهش سطح سرانه اقتصادی مردم یک کشور است. این تحریم‌ها تأثیر قابل توجهی بر هرگونه طرح افزایش درآمدها خواهد داشت، درآمدهای که برنامه ششم توسعه کشور به شدت به آن وابسته است. به طوری که این تحریم‌ها همچنین طرح‌های توسعه شرکت ملی نفت ایران را به شدت مختل می‌کند. (پورقصاب امیری و قراچورلو، ۱۳۹۹: ۸۷)

بعد از آنکه ایالت متحده ۱۸ بانک ایرانی را در ۸ اکتبر تحریم نمود ایران را در خرید دارو، تجهیزات پزشکی و غالت از شرکت‌های اروپایی محدود کرد. در این رابطه، به ویژه با نقض زنجیره‌های تأمین انسولین، زندگی بیماران دیابتی را در سراسر کشور به خطر می‌اندازد. (دوهان^۱، ۲۰۲۰: ۴)

پیامدهای پزشکی محاصره مالی و تجاری ایالت متحده در سال گذشته شدیدتر شد. آمریکا در تاریخ ۳۰ سپتامبر ۲۰۱۹، بانک مرکزی ایران را به عنوان یک سازمان تروریستی در نظر گرفت تا انتقال پول به ایران بدون خطر تحریم را حتی برای سازمان‌های بشردوست نیز غیرممکن سازد. واکنشگن که اعتراضات زیادی را در مورد این اقدام از سوی جامعه بین المللی دریافت کرده بود، در اواخر اکتبر ۲۰۱۹ یک کانال انسان دوستانه از طریق سفارتخانه سوئیس در تهران تأسیس کرد. با این وجود هنوز در زمینه تحریم‌های پزشکی با توجه به تجهیزات پزشکی، تخفیف چشمگیری ایجاد نشده است. در پاییز ۲۰۱۹، حقوق بشر گزارش داد که اگرچه رژیم تحریم‌های آمریکا ظاهراً در معافیت‌های پزشکی بنا شده بانک‌ها و شرکت‌های بین المللی را از شرکت در معاملات تجاری بود، اما در عمل، این تحریم‌ها عمده‌تاً یا مالی با ایران، از جمله معافیت‌های معاملات بشردوستانه، به دلیل ترس از برانگیختن تحریم‌های ثانویه آمریکا بر خود، بازداشته است. (کوله.جی^۲، ۲۰۲۰: ۸)

در پی تقویت تحریم‌های یکجانبه آمریکا و اعمال تحریم‌های ثانویه، حتی تجارت خدمات بشردوستانه ایران به سختی در حال اجرا است، حتی در زمان همه گیری کووید ۱۹، با درخواست تسهیل تجارت بشردوستانه ایران مساعدت نشد که قطعاً مهمترین قربانیان این موضوع مردم عادی جامعه هستند. (پورقصاب و قراچورلو، ۱۳۹۹: ۸۸)

۱۲- آثار حقوقی وضع تحریم‌های ناقض حقوق بشر

حقوق بشر بین المللی مقرر می‌دارد که هر دولتی به حقوق بشر شهروندان خود احترام بگذارد و دیگر ملت‌ها نیز حق و مسؤولیت دارند که تضمین نمایند این تعهد رعایت شود. نظر قوی وجود دارد که تحریم‌های همه جانبه سازمان ملل، مغایر منشور ملل متحد بوده و استانداردهای حقوق بشر آن را نقض می‌نمایند. منشور ملل متحد، اختیارات لازم را به مجمع عمومی و شورای امنیت واگذار نموده است. فصل پنجم منشور

¹ - Douhan.a

² - Cole.j.

ملل متحد نیز اختیارات و محدودیت‌های شورای امنیت را تبیین می‌کند. به هر حال، منشور ملل متحد به هیچ ارگان سیاسی یا قضائی مستقل بین‌المللی، این اختیار را نمی‌دهد که تصمیمات شورای امنیت را مورد بررسی قضائی قرار دهند. ضیائی، ۱۳۹۲: ۱۶۵)

از سوی دیگر، وضع و اعمال تحریم‌های ناقض حقوق بشر، فاقد مشروعیت حقوقی می‌باشد. عدم مشروعیت حقوقی اینگونه تحریم‌ها، دو نتیجه را در پی دارد: عدم الزام کشورها به رعایت این تحریم‌ها و ایجاد مسؤولیت بین‌المللی برای سازمان ملل و شورای امنیت و دولتها در قبال نقض حقوق بشر. در ماده ۲۵ منشور مقرر شده است «اعضا موافقت می‌نمایند که تصمیمات شورای امنیت بر طبق منشور را قبول و اجرا نمایند». مفهوم این ماده، این است در صورتی که تصمیمات شورای امنیت از جمله تحریم‌ها بر طبق منشور نباشد، مثلاً اهداف و اصول سازمان ملل را نقض کند، کشورها الزام قانونی به قبول و اجرای آن تصمیمات ندارند. اثر حقوقی قطعنامه یک رکن بین‌المللی، منوط به صلاحیت آن رکن می‌باشد و در صورت اتخاذ تصمیم در تعارض با معاهده مؤسس و صلاحیت‌های مقرر در آن، عمل خارج از حیطه وظایف و اختیارات قلمداد شده و اثر بر آن مترتب نمی‌باشد. (زمانی و زنگنه شهرکی، ۱۳۹۱: ۳۷)

سازمانهای بین‌المللی به لحاظ برخورداری از حقوق و تکالیف در سطح بین‌المللی، دارای شخصیت حقوقی مستقل از اعضا بوده و از اهلیت حقوقی برای انجام وظایف خود برخوردارند. وجود شخصیت حقوقی برای سازمانهای بین‌المللی، صلاحیت برخورداری از حقوق و وظایف را به دنبال دارد. از سوی دیگر، وقتی یک سازمان شخصیت حقوقی مستقل از اعضا دارد، باید از مسؤولیت بین‌المللی در قبال تخلف از وظایفش نیز برخوردار باشد. بر اساس ماده ۲ طرح مسؤولیت دولتها، برای تحقق مسؤولیت بین‌المللی وجود دو عنصر نقض تعهد بین‌المللی و قابلیت انتساب لازم است. در بحث نقض حقوق بشر در اثر تحریم‌ها، هر دو رکن مسؤولیت بین‌المللی وجود دارد. با وضع و اعمال تحریم‌هایی که نقض حقوق بشر از طریق آن‌ها مسلم است، با توجه به مقررات و الزاماتی که در زمینه رعایت حقوق بشر وجود دارد، عنصر اول مسؤولیت بین‌المللی یعنی نقض تعهد، تحقق می‌یابد. شورای امنیت به لحاظ مقررات منشور نمی‌تواند تحریم‌هایی وضع کند که اصول و اهداف سازمان ملل را نقض کند. در مورد عنصر دوم، یعنی قابلیت انتساب تخلف از تعهدات بین‌المللی در موضوع تحریم‌های ناقض حقوق بشر، سازمان‌های بین‌المللی همانند دولت‌ها، اشخاص طبیعی و حقیقی نیستند، بلکه در عالم واقع ارگان‌ها و کارمندان یک سازمان از طرف آن انجام وظیفه می‌کنند و بر این اساس، اعمال ارگان‌های یک سازمان بین‌المللی که در مقام انجام مسؤولیت قرار می‌گیرد، به آن سازمان منتسب است. بنابراین مسؤولیت ناشی از نقض حقوق بشر در تحریم‌ها که توسط اعضای شورای امنیت اعمال می‌شود، به شورای امنیت و سازمان ملل منتسب است و این سازمان در وضع و اعمال این تحریم‌ها، دارای مسؤولیت بین‌المللی بوده و ملزم است نتایج ناشی از این مسؤولیت از جمله لزوم پایان این نوع تحریم‌ها و اعاده وضع به حالت سابق، لزوم جبران خسارت ناشی از نقض حقوق بشر و سایر نتایج را بر عهده گیرد. (زمانی و زنگنه شهرکی، ۱۳۹۱: ۳۸)

نتیجه‌گیری

ایران از جمله کشورهایی است که وقایع و تحولات گوناگون مربوط به آن همواره کانون توجهات بین‌المللی و منطقه‌ای بوده است. بخش اصلی توجهات جهانی در مورد ایران در رابطه با صنعت نفت و گاز کشور است. صنعت نفت و گاز در اقتصاد کشور دارای نقش کلیدی است و می‌تواند باعث رونق کسب و کار و همچنین خروج از رکود اقتصادی شود.

تحریم‌های اعمال‌شده علیه ایران، تأثیرات گسترده‌ای بر وضعیت حقوق شهروندی در این کشور داشته‌اند. اگرچه ادعا می‌شود هدف از این تحریم‌ها تغییر رفتار دولت ایران و بهبود وضعیت حقوق بشر است، اما شواهد نشان می‌دهند که تحریم‌ها به طرق مختلف به نقض حقوق

شهروندی در ایران دامن زده‌اند. تأثیرات تحریم‌ها بر حقوق شهروندی همواره مستقیم و آشکار نیست. تحریم‌ها می‌توانند به ایجاد شرایطی منجر شوند که زمینه ساز نقض حقوق شهروندی باشند. دولت ایران نیز مسئولیت دارد تا از حقوق شهروندان خود محافظت کند و شرایط اقتصادی دشوار را به انهدام آزادی‌های اساسی تبدیل نکند.

یکی از مهمترین قواعد و ابعادی که شورای امنیت می‌تواند در اعمال تحریم‌ها آن را رعایت نماید حق حیات می‌باشد که بر اساس تفسیر کمیته حقوق بشر دارای مفهومی وسیع است و شامل تامین حداقل کالاها و خدمات ضروری و امکانات اولیه بهداشتی و مراقبت‌های پزشکی و دارویی خصوصاً داروهای بیماران خاص نیز می‌شود، بنابراین تحریم‌های صنعت نفت و گاز جامع و گسترده که مردم را از دستیابی به این امکانات محروم می‌سازند مغایر با قواعد آمره حق حیات می‌باشد. تاکنون هیچ کدام از تحریم‌ها علیه کشورمان نه کاهش یافته و نه لغو شده است، بلکه به نوعی ایران در وضعیت فعلی در بی سابقه ترین تحریم‌ها در طول تاریخ خود رو به رو است به طوری که فشار وارده بر ملت و دولت را می‌توان به نوعی جنگ اقتصادی نامید.

ضعف‌های اساسی در ساز و کار حقوق بین الملل و دیگر نهادها و سازمان‌هایی که خود را نهاد حقوقی می‌دانند وجود دارد. نهادهای حقوقی که تاکنون نتوانسته اند هیچ راهکار بهینه ای در مورد نقض حقوقی کشور ایران در تحریم‌های یکجانبه بر صنعت نفت و گاز که خود این صنعت بسیاری از دیگر صنایع و اقتصاد کشور را در بر می‌گیرد؛ انجام دهند. و نگرانی آن‌ها در این زمینه فقط در حد گزارش و نگرانی است و هیچ ضمانت اجرایی مناسبی به منظور توقیف تحریم‌های حیاتی کشور ایران که همان صنعت نفت و گاز بوده؛ صورت نگرفته است. در حالی که استخوان‌های ملت زیر بار تحریم‌ها در حال خرد شدن است.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

فهرست منابع

انصاریان، م.، و جبریل، ش. (۱۳۹۶). مشروعیت یا عدم مشروعیت تحریم‌های بین‌المللی از دیدگاه حقوق بین‌الملل. تهران: اولین همایش ملی علوم اجتماعی، علوم تربیتی.

بهروزی فر، م.، و کوکی، س. (۱۳۸۵). تحریم‌های ایالات متحده، آزمون آزموده. تهران: مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی.

پورقصاب امیری، ع.، و قراچورلو، م. ت. (۱۳۹۹). واکاوی نقض حقوق بشر و تحریم‌های ثانویه آمریکا علیه ایران. پژوهشنامه حقوق بشری، ۶(۳)، ۲۲.

پورقصاب امیری، ع.، و نژادداسرا، ع. (۱۳۹۹). تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا و نقض آشکار حقوق بشر. تهران: مجله علمی علوم اسلامی انسانی، ۶(۲).

حاجی یوسفی، ا. م. (۱۳۸۳). دولت رانتیر و بی‌ثباتی در ایران. فرهنگ اندیشه، ۳(۱۱).

حبیبی مجنده، م.، عبدالمالکی، م.، و موسوی انزهایی، س. ز. (۱۳۹۱). تحریم‌های اقتصادی و نقض حق بر آموزش. دوفصلنامه حقوق بشر، (۱۳)۷.

درخشان، م. (۱۳۹۲). ویژگی‌های مطلوب قراردادهای نفتی: رویکرد اقتصادی-تاریخی به عملکرد قراردادهای نفتی در ایران. پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران.

روهنی، ف.، ابراهیمی سیدنصراله، زاهدیان، م.، و حسینی پویا، س. م. (۱۴۰۰). تأثیر اعمال تحریم توسط کشورهای طرف موافقت‌نامه برجام در اجرای قراردادهای بالادستی بین‌المللی نفتی از دیدگاه نظام حقوقی ایران. نشریه آموزه‌های فقه مدنی، ۱۳(۲۴).

زمانی، س. ق.، و مظاهری، ج. (۱۳۹۰). تحریم‌های هوشمند شورای امنیت در پرتو قطعنامه ۱۳۲۳: حفظ یا تهدید صلح حقوقی بین‌المللی. مجله حقوقی بین‌المللی، تهران.

زمانی، س.، و زنگنه شهرکی، ج. (۱۳۹۱). تحریم‌های بین‌المللی ناقض حقوق بشر: از چالش مشروعیت قانونی تا پاسخگویی بین‌المللی. مجله راهبرد.

شریفی طرازکوهی، ح. (۱۳۹۶). زمینه‌ها، ابعاد و آثار حقوق شهروندی (چاپ دوم). تهران: میزان.

شیروی، ع. (۱۳۹۳). حقوق نفت و گاز (چاپ دوم). تهران: نشر میزان.

ضیائی سی، م. ع. (۱۳۹۲). تحریم افراد خصوصی از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر تحریم‌های اتباع ایرانی. مجله حقوق عدالت.

ظریف، م. ج.، و میرزایی، س. (۱۳۷۳). مباحث حقوق بین‌المللی: تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ایران. فصلنامه سیاست خارجی، ۱۱(۱).

قادری، ح. (۱۳۹۶). بررسی مبانی حقوقی وضع تحریم‌های هوشمند علیه ایران و تأثیرات برجام بر این تحریم‌ها. فصلنامه حقوقی قانون یار، ۲، تابستان.

مومنی، م. (۱۳۹۱). مقالات ارائه‌شده به سمینار جنبه‌های حقوقی تحریم‌های بین‌المللی شورای امنیت (ص. ۱۲۱-۱۹۹). تهران: انجمن علمی و فرهنگی مجد.

مومنی‌راد، ا.، و موسوی‌فر، س. ح. (۱۳۹۵). موازین وضع تحریم‌های شورای امنیت و وضعیت حقوق بشر در قطعنامه‌های هسته‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران. مطالعات حقوق بشر اسلامی، ۱(۲)، زمستان.

Cole, J. (2020). *Missed opportunities: The Trump administration, Iran, and the coronavirus pandemic*.

Douhan, A. (2020). Special rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights, at the virtual seminar "Unilateral coercive measures and their impacts in the context of the COVID-19 pandemic."

Ferrier, R. W. (1982). *The history of the British Petroleum Company*. Cambridge University Press.

Herz, J. H. (2001). Idealist internationalism and security dilemma. *World Politics*, 2, 158.

Lubell, N. (2010). *Extraterritorial use of force against non-state actors*. Oxford University Press.

Rosenberg, E., Tama, J., & Cohen, D. (2019). *Strengthening the economic arsenal: Bolstering the deterrent and signaling effects of sanctions* (pp. 11–12, Rep.). Center for a New American Security.